

Tarih Çalışma Grubu

Medeniyet Havzalarında Tarih ve Tarihçilik II: *Mısır Havzası*



Programımız **online**
gerçekleştirilecektir.

/// çalıştay

Program Kitapçığı

İnsanlık Hicaz'dan Bilad-ı Şam'a, Irak-ı Acem'den Horasan'a, Mağrip'ten Endülü'se, Sind'den Hind'e, Maveraünnehir'den Türkistan'a, Anadolu'dan Rumeli'ye pek çok havza üzerinde tarih içerisinde muhtelif medeniyetler kurmuştur. Bu havzalar üzerinde hüküm süren pek çok hanedanlık gerek kendisinin gerek havzanın gerekse de insanlığın tarih yazımına katkılar sunmuştur. Bu kaynaklar dönem üzerine çalışan araştırmacılar tarafından bilinmekle birlikte bu havzalara dair çalışma yapmak isteyen ilim insanları özellikle genç tarihçiler ve araştırmacılar tarafından bütünlüklü bir şekilde bilinmemektedir. Bu çalıştay serisi ile ana medeniyet havzalarında kaleme alınan tarih kaynaklarının teknik hususiyetleri ile tanıtılması ve geçmişinden günümüze havzada biriken tarih kaynaklarının bütünlüklü bir şekilde gösterilmesi hedeflenmektedir. Bu minvalde ilkini İran havzası ile başlattığımız çalıştay dizisinin ikincisinde Mısır havzasını ele alacağız. Ardından dizinin Balkanlar, Maveraünnehir, Mağrib, Endülüs, Sind&Hind ve Anadolu şeklinde devam ettirilmesi planlanmaktadır. Bu sayede İslam medeniyet havzalarının tarih hafızası gün yüzüne çıkarılmış olacaktır. Bu çalıştay ile Mısır havzasında hükümdarlık süren İslami dönemi hanedanlıklarda veya devletlerde (Tolunoğulları, İhşidiler, Fatımiler, Eyyubiler, Memlükler, Osmanlılar ve Modern Dönem Mısır) yazılan bütün tarihi hafıza gün yüzüne çıkarılacak, tarih kaynakları bölümleri, muhtevası ve ayırt edici özellikleri gibi teknik esasları itibarıyla ele alınacaktır. Bu sayede Mısır havzasına dair tarih kaynakları bütünlüklü bir şekilde istifadeye sunulacaktır.

Düzenleme Kurulu

Abdulkadir Macit
Halil İbrahim Erol
Büşra Sıdıka Kaya

Sekreteryaya

Yunus Ballı
Mehmet İlkay
Yusuf Safa Selvi

Program Akışı ve Bildiri Özetleri

09:30-09:45 Açılış Oturumu	<i>Abdulkadir Macit (İLEM Yönetim Kurulu Başkanı)</i> <i>Halil İbrahim Erol</i> <i>Büşra Sıdıka Kaya</i>
10:00- 11:30 I. Oturum	İLK DÖNEM MİSİR TARİHİ KAYNAKLARI Oturum Başkanı: <i>Fatih Yahya Ayaz</i> <i>Nadir Özkuyumcu</i> “ Fethinden Tolunoğulları Sonuna Kadar (642-905) Dönemin Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme ” <i>Aydın Çelik</i> , “ Fatımiler (909-1171) Dönemi Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme ” <i>Harun Yılmaz</i> , “ Zengî ve Eyyûbî Dönemi İlim Hayatının Kaynakları ” Oturum Müzakereleri
12:00 – 13:30 II. Oturum	MEMLÜK DÖNEMİ MİSİR TARİHİ KAYNAKLARI Oturum Başkanı: <i>Cengiz Tomar</i> <i>Fatih Yahya Ayaz</i> , “ Mısır Tarihçiliğinin Velûd Dönemi: Memlûkler’de Tarih ve Müverrihler (1250-1517) ” <i>Büşra Sıdıka Kaya</i> , “ Moğol İstilaları Sonrası Tarihi Yeniden Kurgulamak: Memlûk Tarih Yazıcılığı ” <i>Mehmet Fatih Yalçın</i> , “ Memlûkler Dönemi Kâdılkudât Tarihçiler Üzerine Bir Değerlendirme ” Oturum Müzakereleri

14:00 – 15:30 III. Oturum	OSMANLI DÖNEMİ MİSİR TARİHİ KAYNAKLARI Oturum Başkanı: <i>Süleyman Kızıltoprak</i> <i>Özen Tok</i> , “ XVII. ve XVIII. Yüzyıl Mısır’ında Tarih Yazımı ve Tarihçileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler ” <i>Fatma Zebra Beyaz</i> , “ XVIII. Asır Mısır Tarih Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme ” <i>Halil İbrahim Erol</i> , “ Uzun Mısır Yüzyılının Tarihini Yazmak: XIX. Yüzyıl Mısır Tarihinde Kaynak Olarak Kronikler ” Oturum Müzakereleri
16.00 – 17.30 IV. Oturum	XX. YÜZYIL MİSİR TARİHİ KAYNAKLARI Oturum Başkanı: <i>Nadir Özkuyumcu</i> <i>Süleyman Kızıltoprak</i> , “ Modern Çağda Mısır Tarihi Kaynakları Açısından Misyonerlik Çalışmaları ” <i>Hilal Görgün</i> , “ Çağdaş Mısır’da Ulus Oluşturma Faaliyetleri Bağlamında Tarihyazımı ” <i>Hilal Livaoglu Mengüç</i> , “ Dönüşen Kimlik, Dönüşen Tarih: Yüzyıl Dönümünden Temmuz Devrimi’ne Mısır’da Tarihyazımının Tematik ve Metodolojik Açından Değişimi Üzerine Notlar ” Oturum Müzakereleri

Fethinden Tolunoğulları Sonuna Kadar (642-905) Dönemin Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Nadir Özkuyumcu
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Özet

Mısır sadece İslam Tarihi ve Medeniyeti için değil, dünya tarihi için de önemlidir. Gerek coğrafi olarak doğu-batı ticaret güzergahında bulunması ve gerekse bereketli Nil deltası sebebiyle, Mısır'ın dünyanın tahıl ambarı olması, bu önemi daha da arttırmaktadır. Ayrıca bilinen en eski tarihinden itibaren kendine özgü bir medeniyet merkezi, örneğin Peygamberler, Firavunlar, Büyük İskender, Roma, Doğu Roma, Sasaniler tarihi ve medeniyetinin önemli bir parçası olması da burada zikredilmelidir. Nihayet Mısır Müslümanların fethi ile beraber İslam Medeniyeti'nin de askeri, dini ve kültürel merkezlerinden biri olmuştur. İslami dönem Mısır tarihi ve medeniyeti hakkında pek çok kitap kaleme alınmıştır. Bunların en önemlisi kuşkusuz İbn Abdilhakem'in Tarihi Mısır ve Ahbaruha isimli eseridir. Kindi'nin Kitabul-Vulat ve Kitabul-Kudat'ı, muahhar kaynaklardan Makrizi'nin Hitat ismiyle meşhur eseri, İbn Tagriberdi'nin Nücum ismiyle maruf kitabı, Belevi'nin Siretü Ahmed b. Tolun'u da önemli eserlerden bazılarıdır. Müslümanların Mısır'ı fethettiği sırada hayatta olan ve fethin görgü şahitlerinden Nikou Papazı Jean'ın Kroniği ise Hıristiyan Bizanslı bakış açısıyla konuyu aktaran kıymetli bir eserdir. Buna mukabil Said b. Bitrik gibi bazı Hıristiyan tarihçiler de Mısır'ın fethini Müslüman tarihçiler gibi nakletmişlerdir. Emeviler döneminin kaynakları arasında Evraku'l-Berdi diye anılan Kurre b. Şerik'in valilik zamanına ait papiruslar oldukça önemlidir. Müslümanların fethettikleri yerler hakkında kaleme alınan, Taberi'nin Tarih'i, İbnü'l-Esir'in el-Kâmil fi't-Tarih'i gibi pek çok genel tarih kitabı, coğrafyacıların kaleme aldıkları Mesalik, Memalik ve Büldan gibi isimler verdikleri eserlerde, Mısır tarih ve medeniyeti mutlaka yer bulmuştur. Tabakât türü eserlerde müellifler Sahabelerin, Arap kabilelerinin iskân ve göçleri anlatılırken Mısır'a da mutlaka yer vermişlerdir. Bu çalışmamızda İslam fetihlerinden Tolunoğulları'nın yıkılışına kadar geçen yaklaşık 265 yıllık bir dönemi anlatan kaynak eserler ele alınacaktır.

Fatımiler (909-1171) Dönemi Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Aydın Çelik
Fırat Üniversitesi

Özet

Fâtımiler Devleti iki buçuk asırdan fazla bir dönem ayakta kalabilen Orta Çağ'ın büyük devletlerinden birisi olup İfrikiyye (bugünkü Tunus ve civarlarını kapsayan) deniz topraklarında kurulmuştur. Fatımiler altmış yıldan fazla bir süre Mısır'ın batısında yer alan Mağrib'in tamamı ve Sicilya adasını Tunus'ta inşa ettikleri hilâfet merkezlerinden yönettiler. 969 yılında Mısır'ı ele geçiren Fâtımiler, hilâfet merkezi olarak inşa ettikleri Kahire şehrinde ikamet etmek suretiyle Suriye, Hicaz ve Yemen bölgelerini direkt veya dolaylı olarak kendilerine bağladılar. Dolayısıyla Fâtımiler en geniş hâkimiyet döneminde Atlas okyanusundan Abbasîlerin egemen olduğu Irak topraklarına kadar doğu-batı çizgisinde uzanan topraklara sahip oldular. Tabiatıyla, Mısır'da iki asır boyunca ayakta kalan Fatımiler ile ilgili Arapça yazılı eserler bu dönemde artış kaydetmektedir. Ancak gerek Fâtımiler döneminde Mısır'da ortaya çıkan isyanlar, yangın vs. gerekse sonrasında buraya hâkim olan devletlerin farklı inanç ya da mezhebe sahip olmalarından dolayı Fatimî kütüphanesinde bulunan eserlerin ciddi bir kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır. Sunumumuzda bu dönemde kaleme alınan, Fatimilerle ilgili bilgi veren siyasi veya farklı alanlardan oluşan yazılı kaynaklar ele alınmaya çalışılacaktır.

Zengî ve Eyyûbî Dönemi İlim Hayatının Kaynakları

Dr. Öğr. Üyesi Harun Yılmaz
Marmara Üniversitesi

Özet

VI. ve VII. (XII. ve XIII.) asırlarda Mısır ve Şam Maverâünnehir'den Endülü's'e kadar İslâm dünyasının farklı bölgelerinden çok sayıda alime ev sahipliği yaparak İslam dünyasının en önemli ilim merkezleri haline gelmiştir. Şüphesiz bunda, Nureddin Zengî ile başlayan ve Eyyübîler'in yıkılışına kadar devam eden yaklaşık yüz yıllık dönemde bütün Bilâdüşşâm ve Mısır'ın istikrarlı bir siyasî yapıya kavuşmuş olmasının büyük payı vardır. Nureddin'in şehre hakim olduğu 549 (1154) yılından şehrin Moğolların eline geçtiği 658 (1260) yılına kadarki zaman diliminde Şam ve Mısır İslâm dünyasının siyasî, idârî, askerî ve iktisadî açıdan istikrarlı bölgeleri olarak temayüz etmiş, bu durum Bilâdüşşâm ve Mısır'ın ilmî hayatında da olumlu etkiler meydana getirmiştir. Bu dönemde her iki bölgede başta medreseler olmak üzere ilmî çalışmalar ve ilim ehli için sayısız müessese vücuda getirilmiş, ilmî hayat çok canlı bir yapıya kavuşmuştur.

Söz konusu dönemde ilim hayatı ve ulemanın pratiklerine dair bilgi veren çok sayıda kaynak grubundan bahsetmek mümkündür. Bu kaynaklar en genel manada vakfiyeler, biyografik eserler (tabakât ve terâcim literatürü), kronolojik tarihler, müesseselere dair müstakil eserler ve şehir tarihleri, adâb türü eserler şeklinde tasnif edilebilir. Bu sunum bir taraftan bu kaynak gruplarının önemli örneklerini tanıtmayı, diğer taraftan ise bu kaynakların Memlük dönemine temel teşkil eden Zengî ve Eyyübî dönemi ilim hayatını aydınlatmaya dönük olarak nasıl okunabileceğini örneklerle sunmayı amaçlamaktadır.

Mısır Tarihçiliğinin Velûd Dönemi: Memlükler'de Tarih ve Müverrihler (1250-1517)

Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz
Çukurova Üniversitesi

Özet

Memlükler (648-923/1250-1517), İslâm tarihindeki en büyük devletlerden biridir. Moğol ve Haçlı tehdidini ortadan kaldıran Memlükler, hâkimiyetleri altındaki Mısır, Suriye ve Hicaz gibi bölgelerde ilmî çalışmaları ve kültürel gelişmeleri desteklemek suretiyle siyasî ve askerî başarılarını taçlandırmışlardır. Memlük sultanları ve devlet adamlarının birçok medrese açarak ve âlimlere büyük destek sağlayarak hazırladıkları zemin semeresini vermiş, Memlükler dönemi ilmî bakımdan İslâm tarihinin en verimli ve parlak devresi olmuştur. Bu dönemde özellikle tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi dinî ilimler başta olmak üzere lügat ilimleri, tarih, coğrafya ve tabakât gibi beşerî ilimler sahasında çok sayıda âlim yetişmiş, başka dönemlerle mukayese edilemeyecek miktarda eser kaleme alınmıştır.

Memlükler dönemi tarihçiliği hem toplumun her kademesinden tarihçinin mevcudiyeti hem de çok çeşitli alanlara yayılan tarih eserleri ile öne çıkar. Bu zengin malzemeyle alakalı değerlendirmeler devletin kuruluşundan yıkılışına kadarki süreçte gelişen siyasî, askerî, iktisadî, sosyal ve ilmî gelişmeler göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Mesela Memlükler'in kuruluş yıllarında kaleme alınan tarih eserlerinde ağırlıklı konular Haçlılar ve Moğollarla yapılan mücadelelerdir. Daha sonraki yıllarda tarihçilerin ilgisi genellikle iç gelişmeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan, tarihçilerin yaşadığı yer ve mensup olduğu sosyal sınıfın da tarih eserlerinin hem muhtevalarını hem de olayları ele alış biçimini etkilediğine işaret edilmelidir.

Biz bu çalışmada Memlükler dönemi tarihçiliğinin bahsedilen özelliklerini ana hatlarıyla da olsa ele almayı amaçlamaktayız. Bunu yaparken öne çıkan bazı Memlük tarihçileri ve eserlerini de temel hususiyetleri çerçevesinde tanıtmak istiyoruz. Yine mukayeseli tarihçiliğin yanı sıra her türden tarih eserine müracaatın önemine de işaret edeceğiz. Amacımız bu dönemdeki zengin muhtevalı ve çeşitli alanlara yayılmış ciddi yekûn tutan tarih eserlerine dikkat çekmektir.

Moğol İstilaları Sonrası Tarihi Yeniden Kurgulamak: Memlûk Tarih Yazıcılığı

Dr. Büşra S. Kaya

Özet

Bağdat'ın Moğollar tarafından işgali ile İslâm medeniyet tarihinde ilk kez İslâm toplumları siyasî güç merkezini yitirmişir. 1258 yılında Abbâsî başkentini ele geçiren Moğollar karşısında zafer kazanan tek siyasî güç olan Memlûkler (1260), Mısır ve Şam bölgelerinde ilmî çalışmaları ve ulemâyı himaye eden bir siyaset geliştirdiler. Memlûk siyasî elitinin ulemâyı himaye eden bu dinî politikası neticesinde İslâm dünyasında ilk kez dört Sünnî mezhebin mensupları aynı çatı altında ilmî faaliyetlerini yürütebilecekleri bir ortama kavuşmuştur. Memlûkler dönemi tarih yazıcılığını kronolojik olarak dönemlendirmek bu çalışmada ele alınan meselelerin başında gelmektedir. Memlûk tarih yazıcılığında yoğunlaşmanın yönünü belirlemek ve Memlûk tarih yazımında bir tipoloji tespit etmek önem arz etmektedir. Bu çalışma Memlûk tarih yazıcılığının ortaya çıkmasındaki temel dinamikleri belirleyerek doğu ile batı (yani Endülüs'te gelişen) tarih yazıcılığından farklılaşan özelliklerini tespit etmeye çalışacaktır.

Çalışma esnasında Memlûkler dönemi tarih ve tabakat eserleri ile modern araştırmaların değerlendirmeleri temel alınacaktır. Memlûk topraklarında devletin üst düzeyi ve askeri kanadının tamamen yabancı olması ve dönemin ulemâsının kendi kültürünü üretmede daha özerk bir konuma sahip olması, bürokratik yazışma ve arşivleme kültürünün zayıflığı karşısında hadis rivayet kültürü ve şehir kültürünün gelişmiş olmasının tarih yazımına etkisi ele alınacaktır. Memlûkler dönemi tarih eserlerinin yazım tarihleri ve hangi amaca yönelik olarak yazıldıkları, ile ulemânın bilgi üretme/metin üretme kültürünün nasıl bir pratiğe sahip olduğu ve son olarak Memlûk tarihçilerinin bilgileri kaydederken ve aktarırken kullandıkları tekniklerin tespiti çalışma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın Memlûk tarih yazıcılığı alanında yapılan çalışmalara yeni bir problematik alanın inşasıyla katkı sunması hedeflenmektedir.

Memlûkler Döneminde Kâdılkudât Tarihçiler Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih Yalçın
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Özet

Memlûkler döneminde (1250-1517) yaşanan ilmî gelişmeler, tarih yazıcılığında da belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında devlet ricâlinin sağladığı imkânların yanı sıra halkın da tarihe olan ilgisi önemli bir etken olmuştur. Böylece söz konusu dönemin tarihçileri, hem hacim hem de tür bakımından metin üretme konusunda oldukça ileri bir safhayı temsil eden eserler telif etmişlerdir. Zengin muhtevaya sahip çok sayıda ansiklopedik eserin kaleme alındığı İslâm tarih yazıcılığının bu parlak devrinde çok sayıda âlim tarih ilmine merak duyarak ilmî faaliyetler arasında tarih alanının öne çıkmasını sağlamışlardır. Nitekim, Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesinde kâdılkudâtlık yapmış âlimlerden bazıları da tarihe ilgi göstermekten müstağni kalamamışlardır.

Bu çalışmada, ele alınan dönemde Tâceddin Sübkî (ö. 771/1370) İbn Haldun (ö. 808/1406), Takıyyüddîn Fâsî (ö. 832/1429), Aynî (ö. 855/1451) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) gibi kâdılkudâtlık görevinde bulunmuş tarihçiler tanıtılarak tarih alanındaki telifâtları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece Memlûkler dönemi tarihçiliğinde ilmiye sınıfının en üst makamında görev alan âlimlerin tarih ilmine katkıları ortaya konulacak, siyasî, sosyal, kültür ve iktisat tarihi bakımından dönemin eserlerinin muhteva zenginliğine dikkat çekilmek suretiyle araştırmacılara bir rehber hazırlanmaya çalışılacaktır.

XVII. ve XVIII. Yüzyıl Mısır'ında Tarih Yazımı ve Tarihçileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Prof. Dr. Özen Tok
Erciyes Üniversitesi

Özet

Arşiv malzemesini tamamlama ve değerlendirmede en önemli başvuru kaynakları, döneminde kaleme alınmış telif eserlerdir. Umumi Osmanlı tarihi ile ilgili kaynaklar daha ziyade Mısır tarihiyle ilgili bilgileri merkezin gündemine gelişi veya çok önemli hadiselerin zuhuru vesilesiyle anlatırlar. Doğrudan doğruya Mısır'da bulunan ve burada olup biten hadiseleri kaleme alan müellifler ise mahalli konulara daha geniş yer vermesi bakımından önem arz eder. Genel olarak İbn İyas ile başlayan Osmanlı dönemi Mısır tarihçiliği Abdurrahman el-Cebertî ile devam etmiştir.

XVII. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı dönemi Mısır tarihçiliğinin en belirgin hususiyetlerinden biri, Mısır'da görev yapan valilerin halef-selef ilişkisi içinde dönemlerini ele alan yaklaşımdır. Müelliflerin kroniklerinde Mısır'ın tarihi, İslam tarihi çerçevesinde ele alınmaktadır. Kroniklerde yaratılıştan başlanıp Mısır'ın kadim tarihi, İslam fethi, Osmanlı hâkimiyetine girişi muhtasar bir şekilde ele alındıktan sonra, Osmanlı padişahları dönemlerine göre Mısır'da görev yapan valilerin dönemleri halef-selef ilişkisi çerçevesinde ele alınmakta ve dönemlerinde olup biten hadiselere tanıklıkları çerçevesinde geniş yer verilmektedir.

Bu tebliğde, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Mısır'da tarih yazıcılığı ve kaleme alınan belli başlı eserlerin genel bir değerlendirmesi yapılarak Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 705'te yer alan Abdülkerim b. Abdurrahman'ın, Târih-i Mısır adlı eseri üzerinde durulacaktır.

XVIII. Asır Mısır Tarih Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme

Fatma Zehra Beyaz

Özet

18. asırda, Osmanlı merkez siyasetine asker ve ulema zümreleri damgasını vurmuştur. Bu olgu, taşraya da her anlamda yansımış; Mısır'da siyasetten kültür yaratımına kadar bu iki zümrenin etkinlikleri son derece çıkmıştır. Vaziyetten Mısır tarih yazıcılığı da etkilenmiş, tarih yazımı asker ve ulema kökenli müelliflerin tekelinde kalmıştır. Bu bağlamda 18. asır Mısır tarih yazıcılığında biri asker, diğeri ulema kökenli tarihçiler olmak üzere iki farklı ekol meydana gelmiştir.

Asker tarihçiler ekolüne mensup ilk isim, Yusuf el-Mellevânî olup eseri, Tuhfetü'l-Ahbâb bi-men Meleke Mısır mine'l-Mülûk ve'n-Nüvvâb'dır. Bu ekole mensup diğeri önemli tarihçiler bugün Demürdaş Kronikleri olarak bilinen dönem tarihlerini kaleme alan Azebler Ağası Demürdaş Hasan Ağa tâbii el-Hâc Mustafa b. el-Hâc İbrahim ile Azebler Kethüdası Ahmed ed-Demürdaş'dır. Bir diğeri ekol olan ulema tarihçilerin ilk önemli ismi Şeyh Ahmed Abdülganî eş-Şelebî'dir. Evdahü'l-İşârât fi-men Tevellâ Mısra'l-Kahire mine'l-Vüzerâ ve'l-Bâşât isimli eseri her ne kadar ulema tarihçiler ekolüne dahil edilse de, takip edilen metod bakımından asker tarihçilerden ayrılmamaktadır. Bu usûle göre hâdiseler nakledilirken Osmanlı Mısır valileri merkeze alınmaktadır.

Bu dönemin en meşhur müverrihi olan ve ulema tarihçilerden sayılan Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî'nin kroniği ise, her bakımından seleflerinden ayrılmaktadır. el-Cebertî, Acâibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr adlı dört ciltlik muhalled kroniğinin ilk iki cildini 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyılın tamamına, diğeri ciltleri ise 19. asır başlarına hasretmiştir. Muâsırlarından farklı olarak İslam tarih yazıcılığı geleneğini takip eden müverrih, hem takip ettiği metod, hem uzun bir dönemi ele alması, hem de hadiseleri naklederken benimsediği "itidalli tenkid" usûlü ile haklı bir şöhretin sahibi olmuştur.

Uzun Mısır Yüzyılı'nın Tarihini Yazmak: XIX. Yüzyıl Mısır Tarihinde Kaynak Olarak Kronikler

Dr. Halil İbrahim Erol
Kırklareli Üniversitesi

Özet

Mısır, İslam tarihi boyunca farklı hanedanlıklar ve onların kurduğu devletlerin çatısı altında taşradan merkeze yükselen ve merkezden taşra konuma düşen muhtelif dönemlere tanıklık etmiştir. 1517'den itibaren Osmanlı yönetimine geçen Mısır, taşra pozisyonunda kalarak ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. XIX. yüzyıl Mısır tarihi açısından Fransız işgali, Kavalalı dönemi gibi birçok gelişmeye tanıklık etmiş oldukça uzun bir dönemdir. Nitekim özellikle Kavalalı dönemi, modern okulların açıldığı, batıya öğrencilerin gönderildiği, matbaanın kurulduğu, çevirilerin yapıldığı bir sürece tanıklık etmiştir. Çalışmamız 1798-1914 dönemi arasına odaklanmaktadır. Bu kapsama giren kronikler kendi dönemleri açısından değerlendirilecektir. Bu bağlamda ön plana çıkmış olan Abdurrahman el-Cebertî'den Rifâa et-Tahtâvî'ye, Nikola et-Türk'ten Ahmed er-Recebî'ye, Ali Mübârek'ten, Mustafa Kamî'le, Corci Zeydan'dan İsmail Serhenke uzanan tarihçiler ve eserleri incelenmektedir. Araştırmamızda XIX. asırda müşahede edilen gelişmelerin, Batı ile yaşanan etkileşimlerin Mısır tarihyazım geleneği üzerinde hangi oranda ve ne tür tesirler bıraktığı sorularına cevap aranmaktadır. Mezkûr bağlamla ilintili olarak Fransız ve İngiliz işgalleri altında kalan Mısır'da yaşanan tecrübelerin Mısırlı tarihçilere nasıl bir etki bıraktığı incelenmektedir. Diğer taraftan, yüzyılın her iki yarısının kendi içinde herhangi homojen bir karakter içerip içermediği sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırmamız her iki 50 yıllık periyodun kendine has özellikler taşıdığı iddiasını ileri sürmekte olup bu varsayımını dönemin tarih eserleri üzerinden temellendirmektedir. Ancak aynı zamanda tüm tarih eserlerinin gerek muhteva gerekse tarih yazım usulü yönleriyle, bazı istisnai durumların yanı sıra, İslam tarihyazım geleneği bağlamında değerlendirilebileceği varsayılmaktadır. Nihai olarak, XIX. asırdaki Mısır tarih yazım geleneğinin panoramasını çıkaran bibliyografik bir envanter oluşturmak çalışmamızın hedefleri arasında yer almaktadır.

Modern Çağda Mısır Tarihi Kaynakları Açısından Misyonerlik Çalışmaları

Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Özet

Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle Avrupalı güçlerin Ortadoğu politikaları yeni bir sürece girdi. Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin İngiliz ve Rus ittifakıyla Mısır'ı terk etmesinden sonra Mehmet Ali Paşa 1805'te vali olunca bölge üzerindeki siyasi ve kültürel etkisini sürdürmeye devam etti. Paşa, 1848'e kadar süren uzun valilik döneminde Osmanlı Devleti'nin bir valisi gibi değil de bir rakibi gibi hareket ederek siyasi, askerî, mali, iktisadî, eğitim alanları başta olmak üzere hemen her alanda hayli iddialı modernleşme politikaları izledi. Bu durum Mısır'daki misyonerlik faaliyetleri için son derece elverişli bir ortam sağladı. Misyoner okullarının açılmasına imkân veren Mehmet Ali Paşa, Avrupa kurumlarını Mısır'a taşımak noktasında faaliyet gösteren farklı misyoner teşkilatlarını cesaretlendirdi. Bu durum doğal olarak Mısır toplumunda ciddi tepkiler doğurdu. Nitekim, I. Abbas Hilmi (1848-1854) zamanında batıdan gelen memur, tüccar ve öğretmen gibi tüm yabancılara karşı politikalar izlendiğinde misyonerler de dışlandı. Said Paşa (1854-1863) devrinde ise Mehmet Ali Paşa'nın verdiği imkanlarla Mısır'ın her alanına yayılan misyoner teşkilatları yeniden elverişli bir ortam kazandı. Bu sırada İtalya, Fransa, Britanya, Almanya ve Amerika merkezli misyoner teşkilatları faaliyet gösterdi. Ayrıca, Yahudi azınlık kurduğu eğitim ve ticaret kurumları ile Fransız işgalinden itibaren Fransız kültür ve nüfuzunun Mısır'da yerleşmesine aracılık ediyordu. Ancak, İsmail Paşa (1863-1879) döneminde, misyoner faaliyetleri öncesine nazaran büyük bir atılıma geçti. Özellikle Protestan misyoner teşkilatlarının faaliyetleri, İngiltere'nin bölgedeki siyasi, askerî ve ticarî çıkarlarının iyileştirilmesi bağlamında da etkili oldu. İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgali ise misyonerlik faaliyetlerinde yeni bir süreci başlatmış oldu. Bu tebliğde, XIX. yüzyılda Mısır merkezli misyoner faaliyetleri konusundaki temel kaynaklar ve araştırma eserleri üzerinde durulacaktır.

Çağdaş Mısır'da Ulus Oluşturma Faaliyetleri Bağlamında Tarihyazımı

Doç. Dr. Hilal Görgün
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özet

Mısır'da sömürge sonrası “modern devletin” kuruluşunu 1952 askeri darbe sonrasında yerleştirebiliriz. Bu tabii ki o güne kadar Mısır'da “bir devlet olmadığı” anlamına gelmez. Mısır'ın 1882 yılındaki İngiliz işgaline kadar yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin parçası iken bu tarihten 1. Dünya harbi başlangıcına hukuken Osmanlı toprağı olmakla birlikte fiilen İngiliz valiler tarafından yönetilmiş bir toprak parçasıdır. 1922 yılındaki kısmi bağımsızlık sonrası da krallık rejimine geçen Mısır henüz “kendi kendisine yeterli ve hayatın bütün alanlarına hükmeden bir devlet mekanizmasına” kavuşmamıştır. Mısır bunun esaslı adımlarını ancak 20. Yüzyılın 2. yarısından itibaren İngiliz işgalinden kurtulmasının akabinde atmaya başlayabilmiştir. 1950'li yıllardaki bütün devletleştirme çabalarını bu çerçevede anlamak gerekir. Başta Süveyş Kanalı olmak üzere çok sayıda özel kurum ve işletmenin devletleştirilmesine paralel olarak özerk/yarı özerk bir yapıya sahip olan üniversitelerin de devletleştirilmesi beraberinde “yeni bir insan tipi” ihtiyacını da doğurdu. O güne kadar çoğunluğu Osmanlı geçmişine bağlı insanların çocukları ve torunlarından oluşan “Mısır halkının” yeni bir “Mısır ulusu” kimliği altında toplanması gerekiyordu. Yeniden inşa edilmeye başlanan devlet mekanizması için sosyalist bir çerçevenin benimsenmesinden sonra buna uygun “yeni bir tarih kurgusuna” ihtiyaç duyuldu. Böylece Mısır'da siyasetin sosyalist bir eğilim kazanmasıyla birlikte tarihçilerin omuzlarına da “yeni bir tarih inşasıyla” “yeni bir ulus” oluşturulması vazifesi yüklendi. Cemal Abdünnasır 21 Mayıs 1962'de Misâku'l-vatanî'nin taslağının tanıtımı için Kahire Üniversitesinde yaptığı konuşmada Mısır tarihini yeniden yazmanın vaktinin geldiğini vurgulamış ve daha sonrada bütün Arap coğrafyasını kapsayıcı bir “sosyalist Arap ulusu” inşası için gerekli adımlar atılmıştır.

Bu tebliğimizde Mısır'da 1960'lı yıllardan itibaren “yeni ulus inşasında” tarihçilikten nasıl istifade edildiği ya da tarihin bu manada “yeniden nasıl kurgulandığı” ve bunun için hangi müesseselere ne gibi vazifeler tevdi edildiği ele alınacaktır.

Dönüşen Kimlik, Dönüşen Tarih: Yüzyıl Dönümünden Temmuz Devrimi'ne Mısır'da Tarihyazımının Tematik ve Metodolojik Açından Değişimi Üzerine Notlar

Dr. Hilal Livaoglu Mengüç
İstanbul Üniversitesi

Özet

Genelde Ortadoğu, özelde Mısır tarihinde Türk ve Osmanlı varlığını değerlendirirken geleneksel olarak iki temel paradigma kullanılmıştır. Batıda özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yapılan çalışmaların kahir ekseriyeti, bölgede 19. yüzyıl itibarıyla yükselmeye başlayan Arap milliyetçiliği fikrini merkeze alarak siyasi gelişmeleri Türk ve Arap milletleri arasında mevcut olduğu düşünülen kültürel çatışma üzerinden yorumladılar. Buna karşılık, Türk tarihçilerin bir kısmı bu savı içselleştirirken diğer bir kısmı da onun karşısına bir çeşit antitez koyarak genelde Arap vilayetleri ve Mısır meselesini Avrupalı sömürgeci devletlerin müdahalelerine odaklanarak ve yerli halkın tecrübelerine ait kaynakları bir dereceye kadar anlatılarının dışında bırakarak değerlendirme eğiliminde oldular. Bu iki temel paradigmaya fazlaca sadık kalınması da Kavalalı döneminden itibaren kendini hissettirmeye başlayan ve 20. yüzyıl başlarına doğru etkileri tebellür eden gelen bazı siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerin sebep olduğu kırılma ve dönüşümlerin belli ölçüde göz ardı edilmesini beraberinde getirmiş görünmektedir. Bu iki kutuplu bakış açısı, bilhassa son 10-15 yılda ortaya çıkan ve mikro tarih alanına ait verileri ve yerel tarih çalışmalarını da dikkatle işleyen bazı araştırmacılar tarafından nispeten aşılsa da ülkemizde, Osmanlı hinterlandının Arap unsurlarına ve hem bunlardan ayrışan hem de bazı noktalarda bunlarla birleşen Mısır'a bakış açısında geleneksel paradigmaların etkisi devam etmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışma, 1882'de İngiliz işgali ile başlayan, Mısır'da milli hareketlerin halk tabanına yayıldığı yüzyıl dönümüne, oradan Birinci Dünya Savaşı'na ve 1952'de krallık rejimine son veren Hür Subaylar Devrimine uzanan süreçte Mısır'daki tarih yazımını, Mısır'ın farklı politik-ideolojik görüşlerden yerli tarihçi ve aydınlarının kaleme aldığı tarih eserlerini merkeze alarak tanımayı, bahsedilen süreçte tarihyazımında meydana gelen kırılmalara odaklanmayı hedeflemektedir.

Katılımcılar

Prof. Dr. Aydın Çelik



1988 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Ardından Fırat Üniversitesi Tarih programında yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans eğitimini 1997'de "Hicri I. Yüzyılda Mısır" başlıklı teziyle tamamladı. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarihi programına başladı. 2001 yılında "Fâtımîler Döneminde Kahire Şehri" başlıklı doktora tezini tamamladı. 2003 yılında yardımcı doçent, 2007 yılında doçent ve 2014 yılında profesör olan Aydın Çelik şu an Fırat Üniversitesi Tarih bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babası olan Çelik, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Dr. Büşra S. Kaya



İstanbul'da doğdu. 2003 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları" başlıklı teziyle 2007'de Sakarya Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. 2013 yılı başladığı İstanbul Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda "Sehâvî'nin ed-Dav'ü'l-lâmi'i Bağlamında XV. Asır Kahire'sinde Bilgi ve Toplum" başlıklı teziyle 2017 yılında doktorasını tamamladı. Evli ve altı çocuk annesidir.

Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz



1971 yılında İstanbul'da doğdu. Zeytinburnu İmam Hatip Orta Okulu ve Eyüp Otakçılar Lisesini bitirdi. Daha sonra kazandığı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1995 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde, "Bahri Memlukler Döneminde Harameyn Hizmetleri" adlı yüksek lisans tez çalışmasını 1998 yılında, "Memlukler Döneminde Vezirlik (1250-1517)" isimli doktora tezini ise 2004 yılında tamamladı. 1996 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak atandı. 2002 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalında aynı göreve tayin edildi. Bu fakültede Kasım 2008 tarihinde yardımcı doçentlik kadrosuna atanan Ayaz, Ocak 2009'da doçent, Ağustos 2014'te de Profesör unvanını aldı. Hâlen aynı fakültede öğretim üyesi olarak görev yapan Ayaz'ın, Memlukler Döneminde Vezirlik, Türk Memlukler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382), Memlukler (1250-1517), Memluk-Kıbrıs İlişkileri ve Memlukler'de Tarih ve Tarihçiler adlı kitaplarının yanı sıra Memluk Devleti siyasî-sosyal-kurumsal tarihi ile İslâm müesseselerini konu alan ve çeşitli bilimsel dergilerde yayınlanan birçok makalesi bulunmaktadır. Ayaz, evli ve üç çocuk babasıdır.

Fatma Zehra Beyaz



1986 yılında İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli yayınevlerinde redaktör, editör ve metin yazarı olarak çalıştı. 2009 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2013 yılında mezun oldu. Aynı dönemde İşaret Yayınları'nda editör ve metin yazarı olarak çalıştı. Bazı tarihî yapımlarda tarih danışmanlığı ve arşiv sorumlusu görevlerini üstlendi. 2014-2016 arasında Ürdünde Arapça eğitimi aldı. İstanbul Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Anabilim dalında 2017'de başladığı yüksek lisansını, "Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği" başlıklı teziyle 2020 yılında ikmâl etti. 2020 yılında aynı anabilim dalında girdiği doktora eğitimini hâlihazırda sürdürmektedir. İSAM Kadı Sicilleri kapsamında Latin harflerine aktardığı iki kadı sicili ile yayına hazırladığı bazı eserler bulunmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.

Dr. Halil İbrahim Erol



Tekirdağ'da doğdu. Orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2007 yılında mezun oldu. 2008 senesinde başladığı Yüksek Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Yakaçığ Tarihi alanında "Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin Tarih Anlayışı" başlıklı teziyle 2010 yılında bitirdi. Doktorasını İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde "Mısır'da Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı (1800-1850)" başlıklı teziyle 2019 yılında tamamlamıştır. 2009 senesinden beri ise Kırklareli Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak vazifesine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Dr. Öğr. Üyesi Harun Yılmaz



1983 yılında İstanbul'da doğdu. 2001 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesinden, 2006 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde başladığı yüksek lisans öğrenimini "el-Melükü'l-Muazzam ve Döneminde Dimaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)" adlı teziyle 2008 yılında tamamladı. 2009 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2014 yılında doktorasını tamamladı. 2017'de Dr. Öğr.Üyesi kadrosuna atandı

Doç. Dr. Hilal Görgün



Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinde tamamladıktan sonra (1984), Almanya Berlin Freie Universitaet'de "Die Politische Rolle der Azhar in der Sadat Aera 1970-1981" (Sedat Döneminde [1970-1981] Ezher'in Siyasi Rolü) başlıklı teziyle doktorasını tamamladı (1995). Aynı yıl Türkiye'ye dönerek İslam Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) önce araştırmacı, sonra da İslam Ansiklopedisi'nde (DİA) müellif redaktör olarak çalışmalarını sürdürdü. 2015 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde göreve başladı. Halen aynı bölümde öğretim üyesi olarak eğitim ve araştırma faaliyetlerini yürütmektedir.

Dr. Hilal Livaoğlu Mengüç



1985 yılında Beyoğlu'nda doğdu. 2008'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini "Mısır'da Antik Mirasa Dönüş: Firavunizm Tezi" başlıklı çalışmasıyla Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. 2017'de "Mısır Basınında Hilafet Tartışmaları 1922-1926" başlıklı çalışma ile İstanbul Üniversitesinden doktor ünvanı aldı. Sömürgecilik Sonrası İslam Dünyasında Düşünce Akımları ve Modern Dönem Osmanlı Düşüncesi alanlarında çalışan yazar halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalında çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Nadir Özkuyumcu



1961 Manisa doğumludur. İlk, Orta ve Lise tahsilini Manisa'da tamamladı. 1983 yılında DEÜ İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansa başladı ve "Hz. Peygamber Döneminde Yahudilere Karşı Gündülen Siyaset" başlıklı tezini tamamladı. 1993'de Marmara Üniversitesi SBE'nde "Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika" konulu doktora teziyle mezun oldu. 1986-1994 arasında DEÜ İlahiyat Fakültesi'nde İslam Tarihi alanında Araştırma Görevlisi, 1994-1997 arasında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yardımcı Doçent, 1997-2003 arası Doçent olarak görev yaptı. 2003 yılında Profesörlüğe atandı. Özkuyumcu, evli ve 3 çocuk babasıdır.

Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih Yalçın



2008 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslam Tarihi Bölümünde "Bahrî Memlûklerde Nâib-i Saltanatlık" isimli teziyle Yüksek Lisans ve "Bahrî Memlûklerde Dımaşk Kâdilkudâtı" adlı teziyle Doktora eğitimini tamamladı. Bir derya olarak gördüğü Memlûkler dönemine dair çalışmalarını sürdürmektedir. Halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslam Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesidir.

Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak



1968 yılında Giresun'da doğmuştur. Liseyi İstanbul İHL'de okumuştur. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 1995 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisansını 1997 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde, doktorasını ise 2001 yılında Marmara Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Birçok üniversitede çeşitli idari görevler almıştır. Kızıltoprak, evli ve 3 çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Özen Tok



1969 yılında Kayseri’de doğdu. Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 1993’te mezun oldu. “130 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili (H.1151/M.1738-39) Transkripsiyon ve Değerlendirme” adlı çalışma ile yüksek lisans tezini tamamladı. Yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 1996 yılında doktora öğrenimine başladı. 2002’de “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti” adlı çalışma ile doktora-sını tamamladı. 2002 yılında Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda Yardımcı Doçentlik kadrosuna atandı. 2010 yılında Yeniçağ ve Yakınçağ Doçenti unvanını aldı. 2015 yılında da Profesör oldu. Hâlen E. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesidir.

*gelenegın birikiminden
yeni bir düşüncenin inşasına*